

תיבה ה'-2: תרומתם של העסקים הקטנים לתעסוקה

על רקע דיון ציבורי בנושא עידוד עסקים קטנים נשאלת השאלה מהי תרומתם של העסקים הקטנים לתעסוקה במשק ולצמיחה הכלכלית. העסקים הקטנים תרמו למעלה מ-40 אחוז ממשורות שכיר של ישראלים שנוצרו במגזר העסקי בשנים 2003-2010 (הגידול נטו); תרומתם לתעסוקה בלטה בעיקר בענפי השירותים העסקיים, המסחר, שירותי האירוח והאוכל והבנייה.

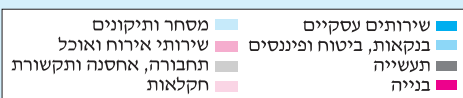
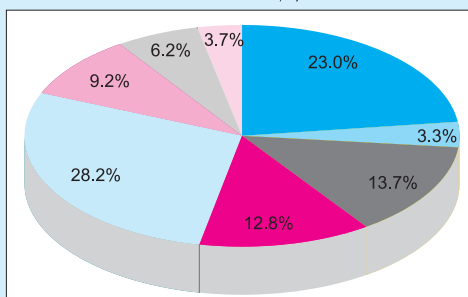
הגדרת עסק קטן מורכבת בדרך כלל משני פרמטרים - מספר המועסקים והיקף הפעילות¹. הניתוח המוצג להלן מתייחס לפרמטר של גודל מצבת כוח האדם בלבד, הנמדד על ידי מספר משרות השכיר של עובדים ישראלים למעסיק². עסק קטן מוגדר כעסק שיש בו עד 49 משרות שכיר, עסק בינוני מוגדר כעסק עם 50 עד 100 משרות שכיר, ועסק גדול -- כעסק עם למעלה מ-100 משרות שכיר. הניתוח מבוסס על נתוני הלמ"ס, שמקורם במרשם העסקים לשנים 2003-2010.

העסקים הקטנים בישראל הם 97.5 אחוז מכלל העסקים הרשומים; הם פועלים בכל ענפי המשק ותורמים כ-40 אחוז מהתוצר. התעסוקה בעסקים הקטנים מרוכזת בעיקר בענפי המסחר והשירותים (איור 1). בממוצע לשנים 2003-2010 חלקם בסך התעסוקה נע בין 14.7 אחוז בתעשייה העילית והמעורבת-עילית ל-81 אחוז בענף הבנייה. במהלך תקופה זו ירד מעט חלקם של העסקים הקטנים בתעסוקה - מ-46.5 אחוז בתחילתה ל-45.5 אחוז בסיומה (איור 2). שיעור הגידול השנתי הממוצע

¹ בישראל, עסק קטן מוגדר כעסק המעסיק עד 50 עובדים, ומחזור מכירותיו עד 25 מיליון ש"ח, ועסק בינוני - כעסק המעסיק עד 100 עובדים ומחזור מכירותיו אינו עולה על 100 מיליון ש"ח.

² הגדרה זו אינה כוללת עצמאיים שאינם מעסיקים עובדים.

איור 1
ההתפלגות הענפית של משרות השכיר
של ישראלים בעסקים הקטנים
במגזר העסקי, ממוצע 2003 עד 2010

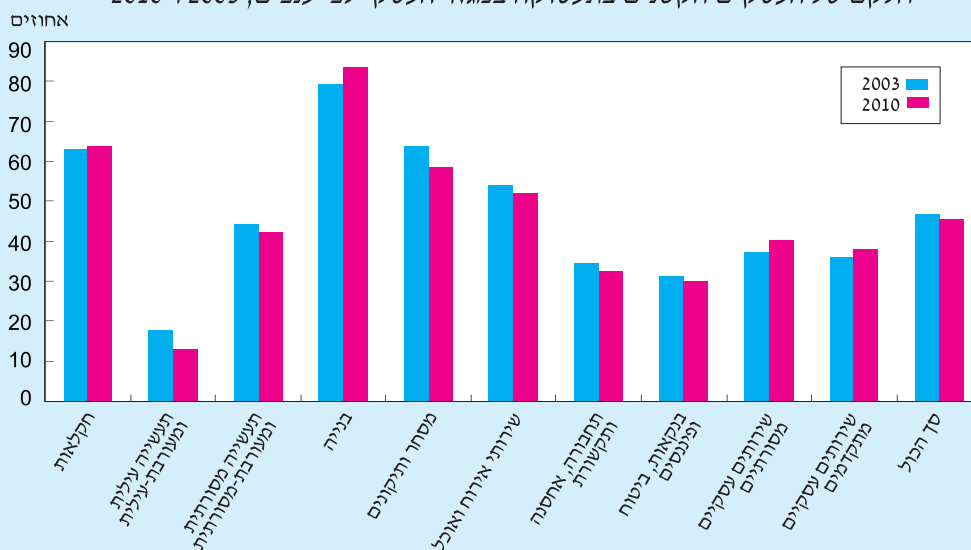

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

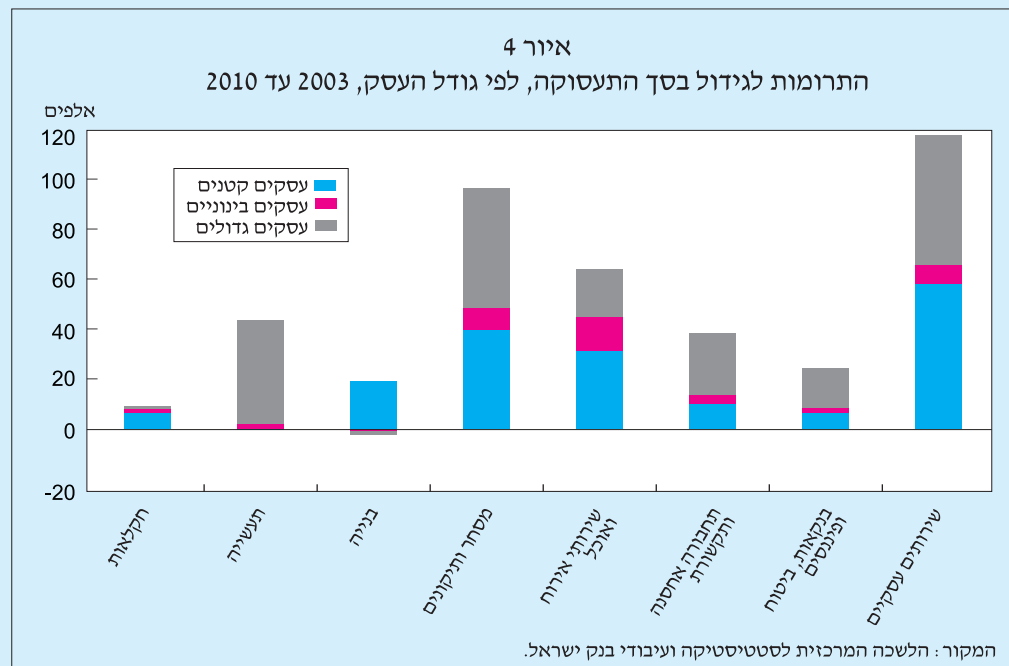
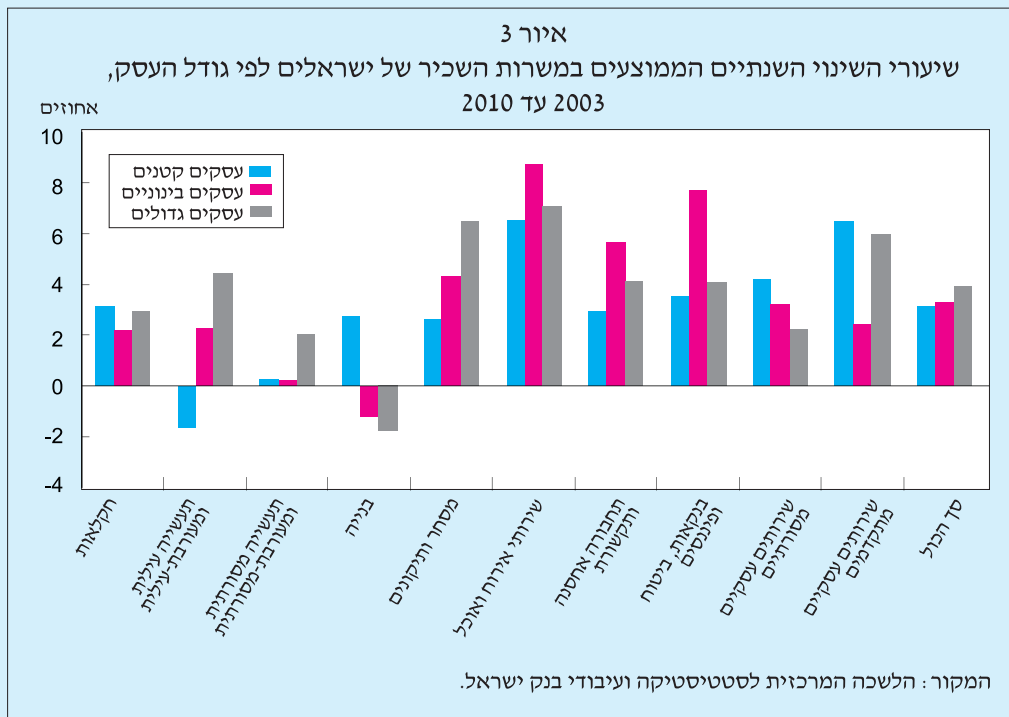
של מספר משרות השכיר בעסקים הקטנים עמד בשנים 2003-2010 על 3.1 אחוז, נמוך מאשר בעסקים הגדולים והבינוניים (3.9 ו-3.3 אחוז, בהתאמה). עם זאת, התמונה הכללית מסתירה הבדלים ענפיים: בענפי השירותים העסקיים ובחקלאות גידולו של מספר משרות השכיר בעסקים הקטנים היה המהיר ביותר, ובענף הבנייה גדלה התעסוקה אך ורק בעסקים הקטנים וירדה בעסקים הגדולים והבינוניים (איור 3).

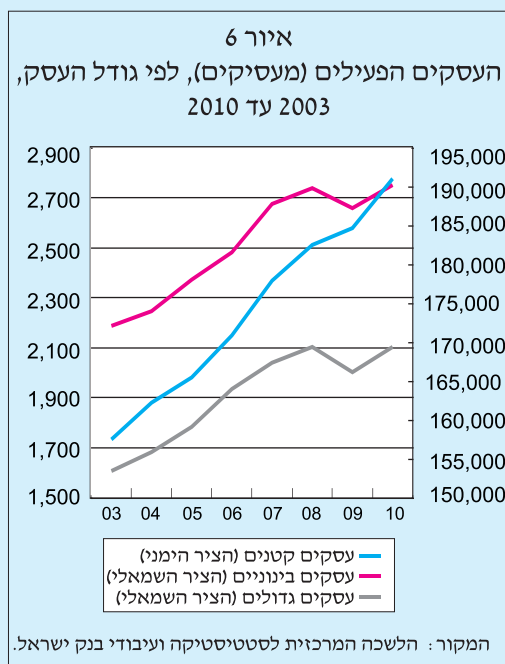
תרומתם של העסקים הקטנים לסך התעסוקה במגזר העסקי בשנים 2003-2010 הייתה גדולה וקרובה למדי לתרומתם של העסקים הגדולים. מתוך כ-410 אלף משרות שכיר של ישראלים שנוספו בתקופה זו, כ-170 אלף (41.5 אחוז) נוצרו בעסקים הקטנים. בעסקים הגדולים נוצרו 201.5 אלף משרות שכיר, ובעסקים הבינוניים - 38.5 אלף. תרומה ניכרת של העסקים הקטנים לתעסוקה נרשמה בענפי השירותים העסקיים, המסחר, שירותי האירוח והאוכל והבנייה (איור 4).

איור 2
חלקם של העסקים הקטנים בתעסוקה במגזר העסקי לפי ענפים, 2003 ו-2010

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

על פעילותם והישרדותם של עסקים קטנים מקשה הבעיה של נגישות האשראי³. יש טוענים כי בעיה זו גורמת חוסר ביטחון תעסוקתי ורגישות גבוהה לתקופות מיתון ולמצבי חירום, בשל העדר עתודות מימון (צדיק, 2007); אולם בדיקת נתוני תעסוקה השוואתיים מלמדת כי במיתון האחרון ירדת מספרן של משרות השכיר בעסקים הקטנים הייתה מתונה הרבה יותר מאשר בעסקים הגדולים והבינוניים⁴.

מאיו 5 עולה כי בשנת 2008 סך מספרן של משרות השכיר בעסקים הקטנים דמה לסך מספרן בגדולים, אך החל מ-2009 גדל חלקם של העסקים הקטנים בסך התעסוקה. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מסקנות מחקרם של Moscarini and Postel-Vinay (2009), שמצאו כי רגישותם של מעסיקים גדולים למחזורי עסקים בכל הנוגע לתעסוקה רבה מזו של הקטנים. ממצאי המחקר מבוססים על ניתוח נתוני ארה"ב החל מאמצע שנות השבעים, כך שהם מקיפים ארבעה מחזורי עסקים, וגם על נתוני משקים נוספים - דנמרק וברזיל. עדות עקיפה לרגישות גבוהה יותר של מעסיקים גדולים למחזורי עסקים עולה מממצא אחר: ההתאמה בין ציפיותיהם לגבי מצבת כוח האדם ברביע הבא לבין ההתפתחויות המקרו-כלכליות גבוהה מזו של המעסיקים הקטנים והבינוניים (סוחי ופרסמן, 2009). מעסיקים גדולים נוטים לפטר יותר בעתות משבר וליצור יותר מקומות עבודה בשלבים מאוחרים יותר של הצמיחה. Moscarini and Postel-Vinay (2009) מסבירים תופעה זו: בתחילת תהליך הצמיחה העסקת עובדים נוספים עיקרה מתוך מאגר המובטלים, בהיותה זולה יחסית. כשמאגר המובטלים מתרוקן, מעסיקים נאלצים להעלות את השכר כדי למשוך אליהם מועסקים המצויינים להחליף את מקום עבודתם. כיוון שרק עסקים שפריון העבודה בהם יכולים להרשות לעצמם להעלות שכר, עסקים גדולים, בדרך כלל יכולים לשלם שכר גבוה יותר, ולכן מושכים אליהם עובדים העוזבים עסקים קטנים, שבהם השכר בדרך כלל נמוך יחסית (על פי נתוני הלמ"ס השכר למשרת שכיר עולה עם גודל העסק). כך בשנת 2003, כשהצמיחה רק החלה, מספר משרות

³ לסקירה מקיפה של הבעיה והסיבות להתפתחותה ראו דוח ביניים של הצוות לבחינת הגברת התחרותיות בענף הבנקאות.

⁴ הניתוח המוצג כאן בוחן גידול של התעסוקה נטו בכל אחת מקבוצות הגודל. לפיכך הוא אינו עוסק בשאלות של הישרדות עסקים קטנים, יצירת משרות ברוטו מול גריעת משרות, תחלופת עובדים וכד'.

השכיר בעסקים הקטנים היה גדול בכ-46 אלף ממספרן בעסקים הגדולים, והפער החל להיסגר בשנת 2005, לאחר התאוששותו של המשק מהמיתון והתבססות הצמיחה.

בתקופת המשבר האחרון לא רק שהתעסוקה בעסקים הקטנים נפגעה פחות; גם מספרם לא פחת, ורק קצב גידולו הואט - בשעה שמספר העסקים הגדולים והבינוניים ירד (איור 6). ממצא זה אינו מבטל את העובדה שהיו עסקים קטנים אשר נכשלו ולא שרדו בתקופת המשבר (ניתוח זה אינו יכול לעקוב אחר עסקים בודדים), אולם מאי ירידתו של סך מספר העסקים הקטנים ניתן ללמוד שבתקופת המשבר נפתחו עסקים חדשים. יש לציין כי תיאורטית גידול מספר העסקים הקטנים בתקופת משבר יכול לנבוע מצמצום התעסוקה בעסקים בינוניים וגדולים, המתבטא במעבר של עסקים בין קבוצות הגודל (reclassification bias). כדי לשלול אפשרות זו נבדקה ההסתברות של הפיכת עסק בינוני לעסק קטן על סמך נתוני סקר המעסיקים של משרד התמ"ת. הבדיקה הסתמכה על השוואה בין מספרי העובדים בתחילת רביע ובסופו באותה חברה. נמצא שההסתברות הרבעונית הממוצעת של הפיכת עסק בינוני לקטן בשנים 1998-2012 הייתה שמונה מאיות האחוז בלבד, והיא אינה שונה בשנת 2009 (שבע מאיות האחוז). לא ניתן אפוא להסביר את גידול מספרם של העסקים הקטנים בשנת המשבר בהקטנת מצבת כוח אדם בעסקים בינוניים.

מקורות

בנק ישראל, הצוות לבחינת הגברת התחרותיות בענף הבנקאות (2012). פרק ב', סקירות כלליות, עמ' 112-122. סוחוי, ט' ו' פרסמן (2009). "מידע מקדים בציפיות המעסיקים", בנק ישראל, חטיבת המחקר, סדרת המאמרים לדיון 01.2009.

צדיק ע', (2007). "עסקים קטנים ובינוניים בישראל ובמדינות המפותחות", מרכז המחקר והמידע של הכנסת. Moscarini, G. and F. Postel-Vinay (2009). "Large Employers are more Cyclically Sensitive", NBER, Working Paper 14740.